

ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ ΕΙΣ ΒΑΡΤΜΠΟΥΡΓΗΝ

Αἰνύλια,

Ἀπαιτεῖς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐπιστολῶν μου. Ἐν τῇ μονοτονίᾳ τοῦ βίου σου καὶ τῶν περιστάσεων, ὑφ' ἧς διατελεῖς, ἀναζητεῖς τὴν ποικιλίαν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἐντυπώσεων, τὴν ἀνέλιξιν αὐτῶν, ἔστω καὶ δι' ἄλλων ὀφθαλμῶν καὶ δι' ἄλλης καρδίας, ἔστω καὶ διὰ ξένης γραφίδος ἀναπτυσσομένων. Δὲν δύναμαι νὰ κατανοήσω τὰς προβαλλομένας μοι τῆς ἀπαιτήσεώς σου δικαιολογίας. Οὐδέποτε ἐπόθησα τὰς ἐμμέσους τέρψεις τοῦ πνεύματος, τὰς παραγομένας δι' ἄλλοτριῶν αἰσθητηρίων. Δὲν εἶμαι ὑλιστής· ἀλλὰ καὶ δὲν δύναμαι ν' ἀποδεχθῶ ὡς πραγματικὸν τὸν μεταφυσικὸν ἐκεῖνον βίον τοῦ πνεύματος, τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ μὴ αἰσθητά, ἧτις εἶνε δι' ἐμὲ καθαρὰ ὑπνοβασία καὶ αὐθαίρετος ὄνειροπολία. Ζητῶ ἀπὸ τίνος χρόνου τὴν ἄμεσον πραγματικότητα, οἷα παρίσταται ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ζῶσα, ἔμφυχος, ἀναμφίβολος. Ποθῶ τὸν κόσμον φαινόμενον καὶ ὄχι νοούμενον· ἐν τῇ ἐνεργείᾳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, οὐχὶ δὲ ἐν τῇ φαντασίᾳ καὶ ἐν τῇ σκέψει. Ἐπιθυμῶ τὸν κληρὸν τοῦ ἀγωνιστοῦ, ἔστω περιπετειώδη, ἀντὶ τοῦ κλήρου ἀφώνου θεατοῦ τῆς ποικίλης τοῦ κόσμου κωμωδίας. Καὶ τίς ἄλλη εἶνε ἡ ἀποστολὴ ἡμῶν ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ θεάτρου; τί ἄλλο, ἢ κίνησις, ἐνέργεια, πάλη, ζωὴ—καὶ μετὰ ταῦτα;

Λῦσον, ἂν δύνασαι, τὸ σκοτεινὸν πρόβλημα. Ἐπὶ τοῦ πα-

ρόντος, ἀφοῦ τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἄς σε καταστήσω καὶ πάλιν κοινωνόν—ἐπὶ τοῦ χάρτου μόνον—τῶν σκέψεών μου, τῶν αἰσθημάτων μου, τῶν ἐντυπώσεων, ὅσαι μὲ προσβάλλουσιν ἐκάστοτε ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις τοῦ βίου, ἀπὸ τοῦ ἐλαχίστου αἰσθητοῦ ἀντικειμένου, μέχρι τῶν ὑπερτάτων φαινομένων τῆς σκέψεως. Εἶνε ἡ ζωὴ μου μεταβολὴ καὶ μετάβασις. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πιέζουσάν σε μονοτονίαν, παρασύρομαι ὑπὸ τοῦ ρεύματος διαρκῶν ἀλλοιώσεων· εἶνε ὁ κληρὸς τῆς ζωῆς, ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας. Ὡς ὁ αἰωνίως πλανώμενος τῆς παραδόσεως Ἀχάσθηρος, ἡ ἀνθρωπότης, ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῆς, οὐδέποτε θ' ἀκούσῃ τὸ στήθι, ἢ διὰ νὰ σταθῇ μόνον ἄνευ ἐλπίδος νέας κινήσεως καὶ ἀφετηρίας ἐν τῇ ἀναπαύσει τῆς αἰωνιότητος. Ἄς βαδίζωμεν λοιπόν, ἐν ὅσῳ δυνάμεθα. Ἡ κίνησις αὕτη εἶνε ἡ ὑγίεια τοῦ πνεύματος, τελοῦντος τὴν ἀποστολήν, δι' ἣν ἐτάχθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἐνθυμῆσαι; ἄλλοτε εἶχον φθονήσῃ καὶ ἐγὼ τοῦ φυτοῦ τὸν βίον. Ἐν νοσταλγίᾳ Ἰνδοῦ ἀσκητοῦ ἀνεζήτουν μετὰ πόθου τὸ Νιρβανᾶ τῆς ζωῆς, ἵνα ζήσω ἐν αὐτῇ καὶ ἀποθάνω μακάριος. Πῶς ἔκτοτε τοσοῦτον ἀποτόμως παρήλλαξαν αἱ σκέψεις μου, πῶς ἐτελέσθη ἡ μακαρία αὕτη μεταβολὴ ἐν τῷ πνεύματί μου ἐν εἶδει ἀποκαλύψεως! Ὁ ὕψιστος τῶν πόθων μου ἦτο ἡ ὄνειροπολία, ἡ ὑπνοβασία ἐν μέσῳ τῆς ἐγρηγόρσεως τῆς ζωῆς, ἡ ἀναισθησία ἐν μέσῳ τῆς καθολικῆς εὐαισθησίας, ἡ ἀδιαφορία πρὸς τὸν περὶ ἐμὲ κόσμον, ἡ δυσπιστία πρὸς τὰ λεγόμενα ἰδεώδη τοῦ βίου—ὁ θάνατος ἄνευ παλιγενεσίας, ἡ ἐξάτμισις τοῦ πνεύματός μου καὶ ἡ ἐξαφάνισις αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ μεγάλου, τοῦ παγκοσμίου πνεύματος τῆς δημιουργίας. Τοιοῦτοι ἦσαν πρὸ μικροῦ ἔτι οἱ πόθοι μου, οὐδ' ἐνόουν ἄλλως τὸν βίον καὶ τὴν ἱστορίαν, ἢ διὰ τοῦ μικροσκοπίου τοῦ ἐν τοῖς δάσει τῆς Γερμανίας ἀποπλανηθέν-

τος συγχρονου Ἰνδοῦ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας (1), ὡς τὸ μακρὸν καὶ τεταραγμένον ὄνειρον τῆς ἀνθρωπότητος.

* *

*

Ἐγείρου μετ' ἐμοῦ. Ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ δράματι τῆς φύσεως, τῷ καλουμένῳ Ζωῇ, ἔλθε νὰ παραστήσης τὸ πρόσωπόν σου, πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ θανάτου. Ἡ ἀκηδία, ἡ ἀδιαφορία, ἡ ἀτονία ἐν τῷ βίῳ εἶνε καταστρεπτικαὶ διὰ τὸ πνεῦμα δυνάμεις, ὡς τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο ἄρμα τοῦ Ἰνδικοῦ θεοῦ, ὑπὸ τοὺς τροχοὺς τοῦ ὁποίου ἐξοφλεῖ ὁ Ἰνδὸς διὰ τῆς θυσίας τῆς ζωῆς τὴν μυστικὴν ἀπόλαυσιν τῆς αἰωνίας μακαριότητος τοῦ Νιρβανᾶ. Ἡ κίνησις, ἡ ἀλληλουχία τῆς ζωῆς, τῶν ἐντυπώσεων καὶ τῶν αἰσθημάτων αὐτῆς, εἶνε ὁ κλῆρος τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ βίῳ, ὁ ὕψιστος παράγων τῆς κοινωνίας. Ἡ ἱστορία εἶνε κίνησις, μεταβολὴ ἀπὸ κατωτέρας εἰς ἀνωτέραν κατάστασιν, ὁ δὲ ἄνθρωπος εἶνε τὸ κατ' ἐξοχὴν ὑποκείμενον αὐτῆς καὶ ἀντικείμενον. Ἡ πνευματικὴ ἀκίνησις δηλοῖ νάρκη, ἀναισθησίαν. Ἐλθε μετ' ἐμοῦ ἐν τῇ μοιραίᾳ ταύτῃ τοῦ κόσμου ὁδοιπορίᾳ. Εἶνε θερμὸς ἀκόμη ὁ ἥλιος τῆς πατρίδος· αἱ ἱστορικαὶ αὐτοῦ ἀκτῖνες δὲν κατεψύγησαν ὑπὸ τοῦ χρόνου, οὐδὲ κατέπαυσε διὰ παντὸς ὁ θεσπέσιος σφυγμὸς τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, ὁ πληρῶν τοσαύτας τῆς ἱστορίας σελίδας. Μόνον τὸ φυτὸν διαρκῶς ὑπνώττει ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, ἀσυνειδήτως καὶ ἀσθενῶς τείνον τὰ φύλλα πρὸς τὸν ἥλιον. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, ἡ ὑψίστη καὶ τελειοτάτη αὕτη ἐξέλιξις τῆς ζωῆς, ὑφίσταται καὶ ζῆ ὑπὸ τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς κινήσεως καὶ ἐνεργείας, ἀποτελῶν τὴν ἐντελεστάτην διαπαρῶν ἐν τῇ μεγάλῃ ἀρμονίᾳ τῆς φύσεως. Ἐλθε ν' ἀναγεννη-

(1) Τοῦ Schopenhauer, κληθέντος οὕτως ὑπὸ τοῦ Shallemel Lacour.

θῶμεν μετὰ τοῦ Φαύστου, καὶ ἂν εἶνε ἔτι πεπρωμένον νὰ συνάψωμεν συμβόλαιον μετὰ τοῦ Σατανᾶ. Εὐκίνητοι υἱοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κλίματος, κατέστημεν δυσκίνητοι, ὡς ἡ φάλαινα τοῦ Βορρᾶ, μόλις δυνάμενοι νὰ θερμανθῶμεν καὶ νὰ συγκινηθῶμεν ὑπὸ τοῦ ἡλίου τοῦ πνεύματος. Ἡ γενεὰ ἡμῶν εἶνε γενεὰ ἄνευ ἡρώων καὶ ἄνευ κατορθωμάτων, στεῖρα μεγάλων ἀνδρῶν, ἀπόκληρος πάσης γενναίας σκέψεως. Δὲν εἶνε ἀπόρρητος ἰδέα, εἶνε κοινὸς τόπος, καθ' ἑκάστην ἐπαναλαμβάνόμενος: ἡ περιβάλλουσα φύσις ἀμέσως ἐνεργεῖ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δὲ ἑλληνικὴ φύσις ἀποπνέει εἰσέτι τὴν αὐτὴν ζωὴν, εὐθυμίαν καὶ εὐρωστίαν, ἣν καὶ κατὰ τὰς καλλίστας τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς ἡμέρας. Τίνος ἔνεκα λοιπὸν εἴμεθα ἡμεῖς τοσοῦτον φλεγματικοί, ὡσεὶ ζῶντες ὑπὸ τὴν ὀμίχλην βορείου κλίματος; Ἄλλά. . . μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ τῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας δυστυχεῖς σκέψεις καὶ εἰκόνες· νέφος θλίψεως διέρχεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου· ἐπιθυμῶ νὰ το ἀπομακρύνω ἀπ' ἐμοῦ πρὸ ἄλλων εἰκόνων καὶ ἄλλων αἰσθημάτων, πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἐνεργείας πράξεων, ἵνα ἀναζητήσω τὸ πρόβλημα τῆς πατρίδος μου ἀπὸ τῆς Σφιγγὸς τῆς ἱστορίας ἐν ξένη ἐξ ὀλοκλήρου εἰκόνι καὶ περιόδῳ. Ἡ ἱστορία τοῦ παρελθόντος εἶνε ἡ ἀποκάλυψις τοῦ μέλλοντος· εἶνε ἡ συνείδησις τῆς ἀνθρωπότητος, ἐγρηγοροῦσα ἐν μέσῳ τῶν περιπετειῶν αὐτῆς, προσφέρουσα ἑκάστοτε εἰς τὸν ἄνθρωπον νέα διδάγματα καὶ παρακολουθοῦσα αὐτὸν διὰ τῶν περιπετειῶν καὶ τῶν περιπλανήσεων ἀκαταπαύστου σταδιοδρομίας.

"Ἄλλοτε αἱ περιγραφαὶ μου καὶ αἱ εἰκόνες μου ἦσαν μᾶλλον εὐάρεστοι. Προσεπάθουν νὰ σοὶ περιγράψω τὸν βίον καὶ τὰ αἰσθήματα τῆς ρεμβώδους ταύτης καὶ μεταφυσικῆς Γερμανίας, ἵνα περιβάλω αὐτὴν δι' ὅλου τοῦ γοήτρου καὶ δι'

ὅλης τῆς μαρμαρυγῆς τῆς ποιήσεως. Ἀπεπειρώμην νὰ εἰσδύσω μετὰ σοῦ εἰς τὰ ἐνδότατα τοῦ γερμανικοῦ αἰσθήματος, νὰ ἐξωτερικεύσω τὸν ἐσώτατον βίον τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, οἷος ἀποτυπῶται ἐπὶ πάντων τῶν προϊόντων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης. Μετὰ σοῦ ἐμελέτησα καὶ ἐθαύμασα ἅπαντα τὰ ἀριστουργήματα, δημιουργήματα τοῦ ἀνθρωπίνου αἰσθήματος καὶ ιδεώδους, ἀπὸ τῆς γοθθικῆς μητροπόλεως καὶ τοῦ ἄσματος τῶν Νειβελούγγων, ἀπὸ τῆς θαυμασίας μελωδίας τοῦ Σεβαστιανοῦ Μπάχ καὶ τοῦ Χάϋδν, μέχρι τῆς Μαργαρίτας καὶ τῆς Κλαρίσκης τοῦ Γκαίτου, μέχρι τῆς ἀρνητικῆς μούσης τοῦ Χάϊνε καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς ἀρμονίας τοῦ Βάγνερ. Πόσας στιγμὰς, ἐμβριθεῖς ἢ τερψιθύμους, διήλθομεν ἐν ταῖς περιπλανήσεσιν ἡμῶν διὰ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πνεύματος τῆς Γερμανίας, ἐν μέσῳ τῶν μνημείων αὐτῆς, ἐν μέσῳ τῶν αἰσθημάτων, τῶν σκέψεων, ὅτε μὲν περιπλανώμενοι εἰς βάθη ἀδιεξίτητα, ὅτε δὲ μόλις κατορθοῦντες νὰ συλλάβωμέν που τὸν μῖτον τῆς Ἀριάδνης, ἵνα ἐξέλθωμεν ἐκ τοῦ Λαβυρίνθου ὅσον τὸ δυνατόν σῶοι καὶ ἀνεπηρέαστοι ἀπὸ τῶν ποικίλων ἐν αὐτοῖς δαιμόνων καὶ στοιχείων!

Εἶμαι βαρύθυμος κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ὡσεὶ ἄρτι ἀπηλλάχην ἀπὸ δυσαρέστου ἐντυπώσεως. Θέλω τὴν ζωὴν, ἀλλ' οὐχὶ τὴν ζωὴν τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης· θέλω νὰ μελετήσω καὶ νὰ κατανοήσω τὴν ζωὴν τῆς δράσεως καὶ τῆς ἐνεργείας, νὰ ἀνασκάψω τοὺς χαρακτῆρας τοῦ παρελθόντος, τῆς ἀτομικότητος αὐτῶν καὶ τῆς ἐργασίας. Ἐς ἄλλοτε καὶ πάλιν περὶ τοῦ ιδεώδους Δὸν Πόζα, τοῦ ποιητικοῦ Μούρ, ἢ τοῦ σκεπτικοῦ διδάστορος Φάϋστου· ἐς ἄλλοτε περὶ τῶν δακρύων τῆς Κλαρίσκης, ἢ τῶν συγκινήσεων τῆς μετανοούσης Μαργαρίτας· ἄλλοτε πάλιν περὶ τῆς Κριτικῆς τοῦ Καθαροῦ Λόγου, ἢ τῆς Φαινομενολογίας τοῦ Πνεύματος, ἢ τῆς Φιλο-

σοφίας τοῦ Ἀσυνειδήτου, ἢ τῆς Νέας Πίστεως τοῦ Δαυὶδ Στράους. Ἀπὸ τοῦ αἰσθηματικοῦ καὶ μεταφυσικοῦ κόσμου σὲ καλῶ σήμερον εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς ιστορίας. Ἀπὸ τῆς ζωῆς τῶν ὄνείρων καὶ τῶν φαντασμάτων, εἰς τὴν πάλιν τῆς πραγματικότητος. Θαυμασία πρῶτα Αὐγούστου, λαμπρὰ καὶ ἀκτινοβόλος, οἷαν οὐχὶ συνήθως συναντᾷ τις ἐν τῇ μελαγχολίᾳ τοῦ ὑπόπτου γερμανικοῦ κλίματος.

* *
*

Περὶ τὴν ἕκτην πρωϊνὴν ὥραν ἡ ἀτμάμαξα, παραλαβοῦσά με ἐκ τοῦ θυριγγικοῦ σταθμοῦ τῆς Λειψίας, διὰ διαφόρων προσεγγίσεων, ἐν αἷς ἡ τῆς παλαιᾶς γνωρίμου καὶ προσφιλοῦς Βαϊμάρης, περὶ ἧς τόσα γινώσκεις ἐκ προηγουμένων ἐπιστολῶν μου, μ' ἐγκατέλιπε περὶ τὴν δεκάτην ὥραν ἐν Ἀϊζενάχῃ, τῷ σταθμῷ τῆς πρώτης διαμονῆς μου. Εἶμαι ἤδη ἐλεύθερος. Ὁ τακτικός, μονότονος σχεδόν, πανεπιστημιακὸς βίος τῆς Λειψίας, δι' ὀλιγίστων ποικιλλόμενος συγκινήσεων, παρερχόμενος ἐναλλάξ μεταξὺ σπουδαστηρίου καὶ πανεπιστημίου, βιβλίου καὶ ἀκροατηρίου, μὲ εἶχε περιβάλλῃ διὰ μελαγχολίας, ἠθικῆς τινος ἀποθαρρύνσεως, ἀναγκαίου ἀποτελέσματος κανονικῆς καταστάσεως, ὑπ' οὐδενὸς ἐκτάκτου ἐπεισοδίου διαταραττομένης. Καὶ ἤδη ἐπιθυμῶ τὴν ζωὴν τῆς φύσεως, τὸν κόσμον τοῦ ἀγνώστου καὶ τῶν ἀπροόπτων, διότι εἶνε νεκρὰ ἡ σοφία τῶν βιβλίων καὶ μόνη εἶνε ἀληθὴς ἡ σοφία τῆς πραγματικότητος. Τὸ ἐπιμύθιον τῆς αὐτοκτονίας τοῦ Ἀγγλου, κορεσθέντος νὰ βλέπῃ καθ' ἐκάστην ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ ἀνατέλλοντα καὶ δύοντα τὸν ἥλιον, ἔστω καὶ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῆς Νεαπόλεως, εἶνε τὸ ἐπιμύθιον τοῦ βίου τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν. Ἡ πληῆξις ἐγεννήθη ἡμέραν τινα

ἐκ τοῦ ὁμοιομόρφου, λέγουσιν οἱ Γάλλοι. Δὲν ὑπάρχει κατὰ-στασις μᾶλλον δυσάρεστος· εἶνε ἢ ἄρνησις τῆς ζωῆς, ἢ καταδίκη τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς ὠχρὰς τέρψεις τοῦ φυσικοῦ βίου.

Δὲν σκοπῶ νὰ σοι παράσχω εἰδικὴν περιγραφὴν τῆς 'Αἰζενάχης· λάβε ἀνὰ χεῖρας τὸν πρῶτον Baedeker ἐκ τῶν πολυαρίθμων αὐτοῦ εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας ἐκδόσεων, ἔν' ἀναγνώσει τὴν περιγραφὴν τῆς πόλεως. Εἶνε ἤρεμος συνήθης πόλις, ἐστερημένη πολλῆς ζωῆς καὶ κινήσεως, μόλις ἀριθμοῦσα 14 χιλιάδας Φιλισταίων, διερχομένων τὸν ἀτάραχον αὐτῶν βίον μεταξὺ φιάλης ζύθου καὶ τῆς καθημερινῆς ἐργασίας καὶ ζώντων ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις τῶν ξένων προσκυνητῶν τῆς πόλεως καὶ ὑπὸ τὰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις τοῦ ἱστορικοῦ παρὰ τὴν πόλιν βράχου τῆς Βαρτμπούργης, τόπου προσκυνήματος διὰ τοὺς Γερμανούς, ἰδίᾳ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς, ἀλλ' ἐπίσης περιεργίας διὰ τοὺς ξένους, ὡς ἐκπροσωπούσης μίαν τῶν μᾶλλον διαφερουσῶν σελίδων τῆς γερμανικῆς ἱστορίας.

Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἡ χώρα αὕτη, ἡ ἀφθονοῦσα ἀναμνήσεων, παρέχει μείζον διαφέρον, ὅσον ἐπὶ τῶν ἀποτόμων βράχων τοῦ ταπεινοῦ τούτου ὄρους, ἐν μέσῳ χαριεστάτων κοιλάδων ὑπέρκειμένου. Ἐνῆλθον ἐπ' αὐτοῦ, ἅμα τῇ ἐν 'Αἰζενάχῃ ἀφίξει μου, κατειλημμένος ὑπὸ τῶν ἀναμνήσεων τῆς ποιήσεως, τῆς θρησκείας, τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, αἵτινες τοσοῦτον ἐπαξίως ἐκπροσωποῦνται ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ. Ἐλθον νὰ εἶπω ἅπαξ τὴν προσευχὴν μου διὰ τῶν αἰώνων εἰς τὰς μεγάλας ἀρχάς, αἵτινες ἐξεδηλώθησαν ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος καὶ αἵτινες ἀπηθανατίσθησαν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἔθνους. Ἡ ἀνθρωπότης εἶνε μία καὶ ἡ αὐτὴ πατρίς, ἡ αὐτὴ ἐνιαία ἰδέα, ἣτις εἶνε προωρισμένη νὰ θριαμβεύσῃ ποτὲ πάσης ἄλλης στενῆς ἰδέας πατρίδος καὶ ἐθνικότητος. Ὅτι ἔχει

πολύτιμον λαός τις κειμήλιον, δὲν ἀνήκει εἰς αὐτὸν μόνον, ἀλλ' εἶνε κτῆμα συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐνθουσιῶ καὶ ἐμπνέομαι ὑπὸ πάσης μεγάλης ἀρχῆς, ιδέας, ἢ ἀνακαλύψως, οἷανδήποτε καὶ ἂν ἔχη αὕτη κοιτίδα. Γινώσκεις τὰς πανθεϊστικὰς διαθέσεις τοῦ πνεύματός μου. Εἶμαι Γερμανός, ὅσον καὶ Ἕλληνας, διότι εἶμαι ἄνθρωπος. Σέβομαι τὸ θεῖον πανταχοῦ, ἐν τῇ φύσει, ὅσον καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ· ἐν τῇ Ἰνδικῇ παγόδῳ, ὅσον καὶ ἐν τῷ δωρικῷ ναῷ· ἐν τῷ ἀραβικῷ τεμένει, ὅσον καὶ ἐν τῇ γοθτικῇ μητροπόλει. Ὁ Θεὸς ὑπάρχει πανταχοῦ, ἀλλ' ὑπὸ ποικίλας ἐκδηλώσεις καὶ τύπους. Οὕτω θαυμάζω τὸ κάλλος ἐν πάσῃ μορφῇ, θεωρῶν αὐτὴν ποικίλην τῆς ιδέας τοῦ καλοῦ ἐκδήλωσιν καὶ ἀνάπτυξιν, χωρὶς νὰ περιορίζω τὴν αἰσθητικὴν μου κλίσιν εἰς ὠρισμένον πρόσωπον, εἰς μίαν εἰκόνα. Μὴ με ὑποθέσης κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην φαντασιόπληκτον, χιμαιρικὸν ὄνειροπόλον. Αὕτη εἶνε ἡ πορεία, ἣν ἀπὸ αἰώνων ἀκολουθεῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· εἶνε ἡ φωνὴ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἱστορίας, ἀποκαθαιρούσης τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν σκωριῶν τῶν ἐθνικῶν καὶ φυλετικῶν προλήψεων καὶ πραγματούσης δι' ἀγώνων καὶ πάλης ἐν τῷ πανθέω αὐτῆς τὴν ιδέαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἀνέβην εἰς τὰς κορυφὰς τῆς Βαρμπουργῆς. Ἦλθον νὰ ρεμβάσω ἐπὶ τοῦ τόπου, ἐνθα ἐγένετο ὁ πολυθρύλητος ποιητικὸς ἀγὼν τῶν ραψωδῶν τοῦ μέσου αἰῶνος, νὰ σκεφθῶ ἐπὶ τοῦ Σινᾶ τῆς γερμανικῆς Μεταρρυθμίσεως, ὅθεν ἐξῆλθε φῶς πνευματικῆς ἀπολυτρώσεως καὶ χειραφετήσεως, νὰ κατανοήσω τὴν φιλοπατρίαν, ἣτις ἠλέκτρισεν ἐν ἀπαισίῳ ἡμέραις ἐκλεκτοὺς ἄνδρας, ἐν μέσῳ τοῦ δυστυχοῦς ὕπνου τῆς πατρίδος διαμαρτυρηθέντας ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως καὶ ἐλευθερίας.

* *
*

Ἐκ τῆς ἐνδεκάτου αἰῶνος ἀνηγέρθη ἤδη τὸ ἐπὶ τῆς Βαρτμπούργης οἰκοδόμημα ὑπὸ τῶν τοπαρχῶν τῆς Θυριγγίας. Μετὰ πολλὰς δὲ καταστροφὰς καὶ περιπετείας κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα, τὸ οἰκοδόμημα οὐχὶ ἀπαξ, καὶ οὐχὶ καθ' ἓνα μόνον ρυθμὸν ἀνακαινισθέν, φέρει σήμερον τὸν αὐτὸν ἔτι ἀρχικὸν τύπον, ὃν ἔφερον, ὅτε τὸ πρῶτον ὠκοδομήθη. Θαυμασία εἶνε ἡ θεὰ ἐπὶ τῶν ἀντίπεραν ὀρέων, πολυθρυλήτων ἐν ταῖς ἱστορίαις τοῦ παλαιοῦ καιροῦ. Αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἁγίας Ἐλισάβετ, τῆς ἐξ Οὐγγαρίας, τῆς ἁγίας ταύτης τῆς Θυριγγίας, ἀφθονοῦσιν ἐν τῷ μεγάρῳ. Ἀλλὰ τὸ μᾶλλον διαφέρον καὶ ἐπιβάλλον τοῦ ἐσωτερικοῦ οἰκοδομήματος εἶνε ἡ περιώνυμος αἴθουσα τῶν ραψωδῶν (Sängersaal), εἰς ἀπαθανάτισιν τοῦ ποιητικοῦ ἐκείνου ἀγῶνος, ὅστις τοσοῦτον συνεκλόνησεν ἄλλοτε τὴν μεσαιωνικὴν Γερμανίαν καὶ οὐ τὰ πρῶτιστα ἐπεισόδια εἶνε ἀναγεγραμμένα ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ αἰθούσῃ διὰ τῶν καλλιτεχνικωτάτων τοιχογραφιῶν τοῦ ζωγράφου Schwind.

Κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα τὸ αἰσθημα καὶ ἡ ποίησις ἐν Γερμανίᾳ εἶχον ἀναπτυχθῆ εἰς βαθμὸν ἕκτακτον πάθους καὶ ἁρμονίας. Ἡ πατρὶς τῶν Νειβελούγγων εἶχεν ἐκχυθῆ ἐν τῇ ὠραίᾳ ταύτῃ ἐποχῇ εἰς ἁρμονίαν ἔρωτος καὶ ποιήσεως. Καθ' οὓς χρόνους οἱ Τρουβადούροι ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ προσεπάθουν νὰ ἐξεγείρωσιν ἀπὸ τοῦ ληθάργου τὴν ὑπνώττουσαν Ἑὐρώπην, οἱ Minnesinger ἐν Γερμανίᾳ ἐξέφραζον τὰ αὐτὰ αἰσθήματα καὶ τὰς αὐτὰς διαθέσεις ἐν ἰδιοτρόπῳ ἄσματι, ἀνεξίτηλα καταλιπόντες ἴχνη ἐν τῇ ἐθνικῇ φαντασίᾳ. Τὸ ἄσμα τοῦτο, ἡ Minne, εἶνε ἀμετάφραστον, ἀλλὰ πρῶτότυ-

πον δημιουργήμα τοῦ γερμανικοῦ χαρακτῆρος. Ὁ ποιητὴς εἶνε ἅμα καὶ ψάλτης. Τὰ ἄσματα ταῦτα, πλήρη μυστικῆς ποιήσεως, ιδεώδους αἰσθήματος, εἶνε ἢ ἀποθέωσις τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς καρδίας. Οἱ ραψωδοὶ ἐκάλουν ἑαυτοὺς Ἀηδόνας, ἀποδιδόντες μείζονα σημασίαν εἰς τὴν μελωδίαν ἢ εἰς τὴν ποίησιν. Ἦσαν πολλοὶ οὗτοι, ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν διαπρέψαντες, ἐν ταῖς αὐλαῖς συνήθως διαβιοῦντες καὶ ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τῶν ἐν ἀπώτερᾳ γῆ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον τελουμένων Σταυροφοριῶν, ἢ ἀπὸ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ὀνείρων τοῦ ἔρωτος, παρὰ καλὴν τράπεζαν καὶ φιάλην οἴνου, ἠκιστα συγκινούμενοι ἐκ τῶν ἐπεισοδίων τοῦ πεζοῦ τούτου κόσμου.

Ἐπισημότατοι ὑπῆρξαν ὁ Βάλτερ von der Vogelweide, Γοδοφρείδος ὁ ἐκ Στρασβούργου, ὁ Βόλφραμ von Eschenbach καὶ παρ' αὐτοῖς ὁ μυστικὸς καὶ μυθικὸς σχεδὸν ἐκεῖνος Ἐρρίκος von Osterdingen, τὸ ρωμαντικὸν τοῦτο ποιητικὸν ιδεῶδες τοῦ Νοβάλη. Κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ μυθικοῦ ἕξ ἡμισείας τούτου ἀγῶνος, περὶ οὗ πραγματεύεται ἐν ἐκτάσει παράδοξόν τι ἔπος τοῦ γερμανικοῦ μέσου αἰῶνος, ἐν ἔτει 1300 γενόμενον, Crieo von Wartburg, ὁ ραψωδὸς Ἐρρίκος von Osterdingen, πολυθρύλητος καὶ πολυδιήγητος ποιητὴς τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Θυριγγίας ξενιζόμενος, προεκάλεσεν εἰς ἀγῶνα μουσικῆς καὶ ποιήσεως τοὺς ἐν τῇ αὐτῇ αὐλῇ διατρίβοντας συναδέλφους αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ τινα μυθικὸν θαυματοποιὸν καὶ ἀστρολόγον τοῦ καιροῦ ἐκείνου.

Ἄγνωστος ἀκριβῶς ὁ ποιητὴς τοῦ ἔπους τούτου, ἐν ᾧ κατὰ πρῶτον ἐπιφαίνεται ἐν τῇ γερμανικῇ ἱστορίᾳ ἡ Βαρμπούργη.

Ἐπίτρεψόν μοι νὰ μὴ εἰσέλθω εἰς τὴν ἀνάλυσιν αὐτοῦ, στερουμένου ἄλλως τε ἰδιαζουσῶν ποιητικῶν καλλονῶν καὶ ἀρμονίας, ἣν τοσοῦτω περιπαθῶς ἐπεζήτουν οἱ ἐν αὐτῷ πρωταγωνιστοῦντες ραψωδοὶ. Μῦθος κατὰ τὸ ἐν ἡμισυ, ἀλήθεια

κατὰ τὸ ἕτερον, ἐκπροσωπεῖ μίαν τῶν ποιητικωτάτων σελίδων τῆς μεσαιωνικῆς Γερμανίας, τοσοῦτον πλουσίας καὶ ἀφθονούσης τοιούτων εἰκόνων ἐν τῇ ποικίλῃ διανοητικῇ ἐξεγέρσει, ἣς λαμπροτάτη φάσις ὑπῆρξεν ἡ περίοδος αὕτη τῶν ραψωδῶν, ἡ ἀποθανατισθεῖσα ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς Βαρτμπούργης.

Μεμακρυσμένη περίοδος ἀληθῶς, προωρισμένη ἐπὶ τινὰς στιγμὰς μόνον νὰ συγκινή ὑπὸ τὴν γοητείαν τῶν πράξεων αὐτῆς, περιβεβλημένων ἤδη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τοῦ μύθου τὴν ἀναβολήν. Τίς σήμερον συγκινεῖται ὑπὸ τῆς ἐρωτικῆς ἐλεγείας τοῦ Βόλφραμ von Eschenbach, ἢ ὑπὸ τῶν μυστικῶν καὶ μυθικῶν περιπετειῶν ἐνὸς Ἑρρίκου von Ofterdingen, αἵτινες ἐξήγειραν μὲν ἄλλοτε τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ρωμαντικὴν φαντασίαν τοῦ Νοβάλη, ἀλλ' ἵνα καταδικασθῶσι μετ' ὀλίγον ὡς νοσοῦσης φαντασίας ἀποκυήματα ὑπὸ τῆς ψυχρᾶς λογικῆς τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν. Ὁ παγετώδης σύγχρονος θετικισμὸς ἐστεῖρωσε πᾶσαν πηγὴν ἐμπνεύσεως καὶ φαντασίας. Ἐπνευσεν ὁ ἄνεμος τῆς πραγματικότητος καὶ τὸ ἄνθος τῆς ποιήσεως, τὸ *κναουὺν ἄνθος* τοῦ Νοβάλη, ἐμαράνθη. Καὶ ἦλθεν ἡδη ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ἣν προανήγγειλαν οἱ προφῆται τῆς νέας ἐπιστήμης, ἀρνούμενοι τὴν πίστιν τοῦ παρελθόντος, κηρύσσοντες τὸν κόσμον οὐχὶ ἐκδήλωσιν τῆς θείας δυνάμεως, ἀλλὰ μηχανὴν, καθ' ὠρισμένους νόμους λειτουργοῦσαν. Τίς ὁ ἀντιταχθησόμενος ἡδη εἰς τὰς νέας τάσεις τῆς ἐπιστήμης; τίς ὁ ἀποδείξων μοι διὰ πραγμάτων, ὅτι ἡ σκέψις δὲν εἶνε ἔκκρισις τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ὅτι ἡ ἀρετὴ ἢ τὸ ἔγκλημα εἶνε ἐπίσης φυσικὰ καὶ κατ' ἀνάγκην παραγόμενα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ὡς εἶνε τοιαῦτα ἡ ζάκχαρις καὶ τὸ οἰνόπνευμα; τίς ὁ διαψεύσων τὰ συμπεράσματα τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς βιολογίας, τὸ ἀλληλένδετον καὶ τὴν ἀλληλεπίδρασιν τοῦ ὀργανικοῦ καὶ τοῦ

άνοργάνου κόσμου, άνευ προνοίας, άνευ έποπτείας, άνευ τελεολογικοῦ σκοποῦ; τήν διαδοχικήν εξέλιξιν έν τῇ άκαταπαύστῃ φυσικῇ δημιουργίᾳ: άπό τῶν κατωτάτων μέχρι τῶν άνωτάτων αὐτῆς βαθμίδων, άπό τοῦ όρυκτοῦ μέχρι τοῦ άνθρώπου, τοῦ τελειοτάτου πάντων τῶν όργανικῶν όντων καί τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ πόλιν καί διαλύσεως άνεπιστρεπτει εἰς τὰ έξῶν συνετέθη, άνευ συνειδήσεως, άνευ σκέψεως, άνευ παλιγγενεσίας;

Κατανοῶ τήν άδυναμίαν μου· δυσχεραίνω ν' άποτινάξω άπ' έμαυτοῦ τόν κονιορτόν τοῦ καιροῦ μου, νά άντιστῶ εἰς τήν επίδρασιν τῶν περι έμέ ιδεῶν, νά έξέλθω νικητῆς άπό τοῦ φοβεροῦ άγῶνος, περι όν στρέφεται ἡ σημερινῆ κοινωγία. Διστάζω καί έγῶ έν τῷ μέσῳ τοῦ δισταγμοῦ τῶν συγχρόνων μου, σκέπτομαι καί άμφιβάλλω έν μέσῳ τῆς άμφιβολίας τῆς παρούσης γενεᾶς, εἰ καί πολλάκις έπεθύμησα νά ἤμην περιπλανώμενον φάντασμα, βρυκόλαξ άπό τοῦ τάφου έξελθών έν μέσῳ τῆς πολυταράχου ζωῆς, ἥτις περιβομβεῖ τὰς άκοάς μου. Τίς θά μοι έπαναδώσῃ τήν δύναμιν τῆς πίστεως, τὰ ιδεώδη τοῦ παρελθόντος, τὰς όπτασίας τῶν άγνώστων κόσμων, αίτινες άλλοτε έγοήτευσόν με, πλήρη όνειρων καί έλπίδων; τίς θά με στηρίξῃ θαρροῦντα πράγματι εἰς τήν άθανασίαν, άνευ τροπολογιῶν καί ένδοιασμῶν, προσδοκῶντα άνάστασιν νεκρῶν καί ζωήν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος;

Αισθάνομαι καθ' εκόστην τήν φοβεράν όδύνην τῶν δισταγμῶν τούτων, τῶν επίδράσεων τῶν νέων ιδεῶν, άνευ έλπίδος έπανόδου εἰς τό παρελθόν, στερηθεῖς τοῦ άρχαίου πυρός, τοῦ φλογίζοντος άλλοτε τήν ψυχῆν μου καί έρημος ἤδη μείνας έν μέσῳ τῆς άχανοῦς έρημίας, εἰς ἣν εἰσηρχόμην. Κατά τήν στιγμῆν εκείνην άπασαι αὐται αί πένθιμοι σκέψεις έστροβιλίζον έν τῷ έγκεφάλῳ μου ὡς επικήδειον ἄσμα θανούσης ζωῆς, έν εἶδει νε-

κρικοῦ χοροῦ, ὃν τοσάκις μετὰ φρίκης ἠτένισα ἀπεικονιζόμενον. Ἐξερχόμενος τῆς αἰθούσης τῶν ραψωδῶν, ἀναμιμνησκούσης ἡμερῶν καὶ εἰκόνων αἰσθημάτων καὶ ποιήσεως, ἀδιαφόρων ἤδη πραγμάτων, πρὸ τῶν ὁποίων ἐκ περιεργίας μᾶλλον παρέρχεται ὁ παρατηρητής, ἐσκεπτόμην εἰς τίνα ὀφείλεται κατ' ἐξοχὴν ἢ νέα αὕτη τῆς κοινωνίας κατάστασις, ἧς ὑφιστάμεθα σήμερον τὴν ἐπίδρασιν, ἄνευ τῆς δυνάμεως ν' ἀνταγωνισθῶμεν κατ' αὐτῆς καὶ μοιραίως παρασυρόμενοι ὑπὸ τῶν τεθλωμένων ἐκ τοῦ δισταγμοῦ καὶ τῆς ἀμφιβολίας διαυγῶν ἄλλοτε νημάτων τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος. Ἐσαλευόμην ἀκουσίως, ἐπιλαθόμενος ἐπὶ στιγμήν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐπισκέψεώς μου, τοῦ προσκυνήματός μου, ὡς ἔλεγον, εἰς τὴν κατοικίαν καὶ εἰς τὸ ἄσυλον, ἔνθα ποτὲ ὁ μέγας Μεταρρυθμιστὴς τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος ἐξετόξευσε τὰ δηλητηριωδέστατα τῶν βελῶν αὐτοῦ κατὰ τοῦ παρελθόντος τῆς πίστεως, οὐ τὴν στέρησιν ὥκτειρον ἤδη κατ' ἑμαυτὸν, ὡς μηδέποτε ἐπανελευσομένου, ἐπὶ τῶν παγερῶν κορυφῶν τοῦ νέου κόσμου τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς ἀρνήσεως. Οὐδεὶς συνετέλεσεν, ὅσον αὐτός, εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐμφάνισιν τῆς νέας ζωῆς τῆς κοινωνίας, αὐτός, ὁ ἐν χρόνοις ἔτι εὐπειθείας καὶ ὑποταγῆς ἀποτολμήσας τὴν μεγίστην τῶν ἀποστασιῶν, ἣν ἠσθάνθη ποτὲ ἡ ἱστορία. Ὁ θάλαμος τοῦ Λουθήρου ἐπὶ τῆς Βαρτμπούργης, τῆς Μεδινᾶς ταύτης τοῦ Μεταρρυθμιστοῦ, καταδιωχομένου ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν τῆς Γερμανίας καὶ μόνον εὐρίσκοντος ἄσυλον ἐπὶ τοῦ ἐρημικοῦ ἐκείνου βράχου τῆς Θυριγγίας, εἶνε ἠκιστα ἐπιβάλλων, οὐδὲν ἔχει ἐντὸς αὐτοῦ τὸ διαφέρον καὶ τὸ καλλιτεχνικόν, ἐκτὸς τῆς εὐρείας καὶ μαγικῆς ἀπόψεως ἐπὶ τῆς κάτωθι ἐκτεινομένης πεδιάδος, εὐρείας, ὡς ἦτο ἡ σκέψις καὶ τὸ φρόνημα τοῦ ἀνδρός, τοῦ παραβόλως ἀποκαλύψαντος τὸν ὀρίζοντα τῆς νέας ἱστορίας. Δια-

τηροῦνται ἔτι ἐν τῷ κελλίῳ τούτῳ τῆς ἀπομονώσεως ἅπαντα τὰ ἴχνη τοῦ παρελθόντος, τὰ ἔπιπλα, οἷα ἦσαν τότε, ἡ τράπεζα, ἐφ' ἧς μετέφρασε τὴν βίβλον ὁ Λούθηρος, καταβεβρωμένη ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀκρωτηριάσεων τῶν Ἀγγλῶν ζηλωτῶν, τὰ στίγματα τῆς μελάνης τοῦ δοχείου, ὃ περ ἐν στιγμαῖς ἐκτάκτου ψυχικῆς ἀγωνίας καὶ ὀπτασιῶν ἔρριψε κατὰ τοῦ καθ' ἑκάστην παρενοχλοῦντος αὐτὸν Σατανᾶ. Ὅποια στιγμαῖ ἀγωνίας καὶ ἀνησυχιῶν παρῆλθον διὰ τὸν Μεταρρυθμιστὴν ἐν τῷ ἐρημικῷ τούτῳ κελλίῳ, μέχρι τοῦ παντελοῦς θανάτου τῆς πίστεως καὶ τοῦ θριάμβου τοῦ νέου πνεύματος, τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς ἀρνήσεως, τῶν ἀναγκαίων τούτων συνεπειῶν αὐτῆς! Ὁ Λούθηρος ἠκιστα ἀναμφιβόλως προησθάνθη τὴν πορείαν, ἣν ἔμελλε νὰ διανύσῃ ὁ ἐκπεμφθεὶς ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τῆς παπυσυνης ἀερολίθος τῆς ἀποστασίας. Αὐτός, ὅστις κατηγωνίσαστο τὴν παραδοσιν, ἐν ὀνόματι ἐλλογωτέρας τῶν πραγμάτων ἀπόψεως, ἠκιστα ἐμερίμνησε περὶ τοῦ θεμελίου, ὃ περ ὄφειλε νὰ θέσῃ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ νέου οἰκοδομήματος τῆς ὀρησκευτικῆς πίστεως· αὐτός, ὅστις ἔψαλε, πλήρης ἐλπίδος καὶ πίστεως, τὴν *Μασσαλιώτιδα* τῆς Μεταρρυθμίσεως,

« Ἴσχυρόν τεῖχος εἶνε ὁ Θεὸς ἡμῶν »,

ἠγνόει, ὅτι ὁ Θεὸς οὗτος, ὁ Θεὸς τοῦ πνεύματος καὶ τῆς συνειδήσεως, ἔμελλε νὰ λάβῃ ἀντίθετον τροπήν, ὑποκειμενικὸς ἐξ ἀντικειμενικοῦ καθιστάμενος, ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ Λέσσιγγ καὶ τοῦ Καντίου μέχρι τοῦ Ἐγέλου καὶ τοῦ Στράους. Τοιοῦτος εἶνε ὁ νόμος τῶν ἱστορικῶν μεταβολῶν καὶ ἐπαναστάσεων τῆς ἀνθρωπότητος. Πρῶτος τῶν σοφιστῶν ὁ Ἀναξαγόρας ἐδίδαξεν εἰς τὴν πολυθεικὴν Ἑλλάδα τὸν

Νοῦν, τὸν Θεόν, ὑπὸ τὴν εὐρείαν αὐτοῦ ἔννοιαν, ὡς τὸν ἰθύντορα τῶν τοῦ κόσμου τούτου πραγμάτων, χωρὶς νὰ φαντασθῆ ἔν τούτοις, ὅτι ὁ νοῦς οὗτος ἐμελλε ν' ἀπολήξῃ εἰς τὰ τελευταῖα τῆς προσωπικότητος ὅρια ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐν τῷ περιωνύμῳ δόγματι: πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος! Ἡ ἐπανάστασις, ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἐκδηλώσει, ὡς εἶπεν ὁ Stahl, εἶνε μικροσκοπικὴ νιφὰς χιόνος, ἀλλὰ κατερχομένη διὰ τῶν κατωφερειῶν τῆς ἱστορίας, λαμβάνει μείζονας διαστάσεις, μέχρις οὗ ἀπολήξῃ εἰς τεραστίαν χιονοστιβάδα, παρασύρουσαν ἐν τῇ διαβάσει πᾶν τὸ προστυχόν. Τοιαύτη εἶνε καὶ ἡ Μεταρρύθμισις, ἀρξαμένη μὲν διὰ τῶν Μεταρρυθμιστῶν τοῦ μέσου αἰῶνος ἀπὸ τῆς ἀμφισβητήσεως τοῦ ἀπολύτου παπικοῦ κύρους, ἐν ὀνόματι δὲ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτονομίας τοῦ προσώπου καταλήξασα ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἄρνησιν, τὴν ἀθείαν τῆς ἐπιστήμης τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος.

* *
*

Τὸ γυμνόν, τὸ ἀπέριττον κελλίον, ἐν ᾧ κατώκησεν ὁ Μεταρρυθμιστὴς ἐπὶ τῆς Βαρτμπούργης, ἐστερημένον παντὸς καλλιτεχνικοῦ κόσμου, πάσης ἐξωτερικῆς πομπῆς, παντὸς συμβόλου, εἶνε ἡ εἰκὼν τῆς Μεταρρυθμίσεως, τῆς νέας κοινωνίας, τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης, ὅποια ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ πνεύματος αὐτῆς. Ἡ Μεταρρύθμισις, ἐν ὀνόματι τοῦ λόγου, καταστήσασα στείρας τὰς πηγὰς τῆς πίστεως καὶ τῆς φαντασίας, ἀπεξήρηνεν ἅμα τὰ νάματα τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης, ἅτινα τοσοῦτον εἶχε προαγάγῃ ἢ ἐν τῷ Καθολικισμῷ θερμὴ πίστις τῶν παρωχημένων αἰώνων. Ὅτε ἡ Γερμανία ἀνέκυψεν ἀπὸ τῶν πνευματικῶν καὶ κοινωνικῶν καταστροφῶν καὶ ἐρημώσεων, αἵτινες ὑπῆρξαν ἀποτελέσματα τῶν

μετὰ τὴν Μεταρρύθμισιν ἐμφυλίων ἀγώνων, ἠναγκάσθη, ὅπως καὶ ἡ Ἀναγέννησις, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς ἀστειώτους πηγὰς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἵνα λάβῃ ἐκεῖθεν τὸ νᾶμα τῆς ποιητικῆς ζωῆς διὰ τοῦ Γκαίτου καὶ τοῦ Σχιλλέρου, τῶν μεγάλων τούτων Ἑθνικῶν τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀναζητησάντων ἐν τοῖς ἱεροῖς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τὰ μυστήρια τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης, διὰ τοῦ Ἐγέλου, ὅστις πρὶν ἢ καθορίσῃ τοὺς νέους νόμους τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ιστορίας, ἐζήτησε προηγουμένως, διὰ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ ὕμνου εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσίνοσ, νὰ λουσθῇ ἐν τοῖς νάμασι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ αὐτῆς ν' ἀντλήσῃ δημιουργικὰς ἐμπνεύσεις, ὁ συστηματικώτατος καὶ εὐρυνοῦστατος τῶν νεωτέρων πνευματικῶν ἡρώων. Ὡσαύτως ἡ πατρὶς τοῦ ἄσματος τῶν Νειβελούγγων ἀπὸ τοῦ καθολικοῦ μέσου αἰῶνος, ἀπὸ τῶν φαντασιῶν αὐτοῦ καὶ ὀνείρων ἔδρεψε τὰ ὠραιότατα ἄνθη τῆς νεωτέρας γερμανικῆς ποιήσεως διὰ τῆς ρομαντικῆς μούσης τοῦ Σχλεγγέλου, τοῦ Γεϊκ καὶ τοῦ Νοβάλη. Ἡ Μεταρρύθμισις, ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτῆς καὶ τῶν ροπῶν, θετικὴ καθ' ὀλοκληρίαν, ὑπολογιστικὴ, ἐλαχίστην ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς νεωτέρας ποιήσεως καὶ τέχνης. Ἄν ἔζη ἐν τινι τῶν ἐλευθέρων καὶ ζωηρῶν πολιτειῶν τῆς Ἰταλίας τοῦ δεκάτου τετάρτου, ἢ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἤθελε παραστήσῃ ἴσως ὁ Λούθηρος τὸ πρόσωπον τοῦ Σαβοναρόλα, παραδίδων εἰς τὸ πῦρ τὰ χειρόγραφα καὶ καταστρέφων τὰ καλλιτεχνήματα τῆς ἀρχαιότητος, ἐκ φόβου μὴ ταῦτα ἀποπλανήσωσι τὸ πνεῦμα τῶν πιστῶν. Ὁ σύγχρονος καὶ συμπατριώτης τοῦ Χολμπάϊν, τοῦ Δύρερ, τοῦ Κράναχ, ἐλαχίστην ἐπεδείξατο στοργὴν πρὸς τὴν τέχνην, ἴσως ἐξ ἀντιπαθείας πρὸς τὴν εἰδωλολάτριδα τέχνην τοῦ Καθολικισμοῦ. Αὐτὴν τὴν ποίησιν ἐθεώρει ὡς παιδαγωγικὸν μόνον καθαρτή-

ριον τῶν ψυχῶν ὁ ἀνακαινιστῆς τοῦ γερμανικοῦ σχολείου· μόνον τὴν μουσικὴν ἠγάπα ὑπερβαλλόντως, διότι δι' αὐτῆς κατ' ἐξοχὴν ἠδύνατο νὰ συγκοινωνῇ μετὰ τῶν αἰθερίων πνευμάτων. Πρώτη ἢ Θεολογία, ἔλεγε, καὶ ὕστερον ἢ Μουσική· καὶ ἀγνοεῖ τὸν Λούθηρον ὁ ἀγνοῶν τὸ χαριέστατον καὶ τρυφήλοτατον δίστιχον τοῦ θρησκευτικοῦ Μεταρρυθμιστοῦ:

«Wer nicht liebt Wein, Weib, Gesang,
der bleibt ein Narr sein Lebelang» (1).

Ὑπὸ τὰς ποικίλας ταύτας ἀντιθέσεις, ἀπάσας συνοψιζομένας κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ πνεύματι καὶ τῷ χαρακτῆρι τοῦ Λουθήρου, ἄρχεται τοῦ ἀνατρεπτικοῦ αὐτῆς ἔργου ἡ Μεταρρυθμισίς. Αἱ μεγάλαι ἰδέαι, αἱ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐγκυμονουθεῖσαι ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἀνθρωπότητος, ἐκκολαφθεῖσαι ἀπαξ, ἐπιστάντος τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου, σπεύδουσι ν' ἀναζητήσωσιν ἀντιπρόσωπόν τινα, ἀνώτερον πνεῦμα, ὅπως ἐνσαρκωθῶσιν ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαλυφθῶσι, πραγματικὴν φέρουσαι ὑπόστασιν ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἐξελίξει. Ἀπὸ τοῦ κόσμου τῆς πνευματικῆς συλλήψεως κατέρχονται εἰς τὸ στάδιον τῆς ἱστορίας. Τὸ πνεῦμα τοῦτο, τὸ ἄτομον τοῦτο τῆς κοινωνικῆς συστάσεως, εἶνε ὅμοιον πρὸς τὰ περὶ αὐτὸ ὄντα, ἔχει τὴν αὐτὴν μετ' ἐκείνων σάρκα, τὸ αὐτὸ αἷμα, τὴν αὐτὴν χολήν, εἶνε ἐξίσου σαρκοφάγον καὶ φυτοφάγον, ἔχει τὰ αὐτὰ αἰσθήματα καὶ τὰ αὐτὰ πάθη, τὴν αὐτὴν ἐθνικὴν καὶ φυλετικὴν ἰδιοσυγκρασίαν· καὶ ὅμως εἶνε ἀνώτερον τῶν συγχρόνων του τούτων—ἱστορικὸς προνομιούχος. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Λούθηρος: Εἶχεν ἐξέλθῃ ἀπὸ τῶν ἐνδοτάτων

(1) Ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν οἶνον, τὴν γυναῖκα καὶ τὴν μουσικὴν, μένει μωρὸς καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον.

τῆς γερμανικῆς συνειδήσεως, ἦτο χωρικός κατ' ἐξοχήν, ἐκ χωρικῶν καταγόμενος· σκαιοῦς, χυδαῖος, ἀλλ' ἅμα εὐσεβής, ἐνθουσιώδης, πιστὸς μέχρι μυστικισμοῦ, κεκτημένος οὕτω πάντα τὰ προσόντα τῶν θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν αἰρεσιάρχων. Ἄνευ τῶν προσόντων τούτων, ἄνευ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀποστολήν, οὐδὲν ἤθελε κατορθώσῃ, χωρικός αὐτός, ἐπὶ τῶν τιμαριωτῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἡ ἱστορία διδάσκει, δι' ὅλων αὐτῆς τῶν δυνάμεων, ὅτι οὐχὶ ἡ αὐστηρὰ λογικὴ, ὁ μεμετρημένος ὑπολογισμὸς τῶν γεγονότων, μέχρι μαθηματικῆς ἀκρίβειας προβαίνων, παρήγαγε τὰ μέγιστα τῶν ἔργων· ἀλλ' ἡ φαντασία, τὸ πάθος, ἡ ἔξαρσις, ἡ μυστικὴ ὄπτασία τοῦ μέλλοντος. Ὁ Ἀρχιμήδης, ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Νεύτων, δύνανται ν' ἀνακαλύψωσι φυσικόν τινα νόμον· ἀλλ' ἀπαιτεῖται ἄλλοῖα ἰδιοφυΐα, ἰδιαιτέρα τοῦ πνεύματος κατάστασις, ἵνα παραχθῇ κοινωνικόν τι φαινόμενον, ἵνα προέλθῃ ἱστορικὴ ἐξέλιξις, ἵνα διατυπωθῇ θρησκευτικὴ τις ἰδέα. Τὰ μεγάλα ἔργα τῆς ἱστορίας, ἡ ἀντίστασις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν, ἡ ἀποκάλυψις καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις, ὑπῆρξαν ἔργα τῆς ἐμπνεύσεως μᾶλλον καὶ τῆς πίστεως, τῆς φαντασίας καὶ τοῦ πάθους ἢ τῆς λογικῆς. Ὁ Σωκράτης, ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Κρόμβελλος ὑπῆρξαν ἐξίσου ὀπτασιασταὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐργασίας, ὅσον καὶ ὁ Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ, ἢ ὁ Μωάμεθ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Οἱ μεγάλοι ἄνδρες, ἐν τῇ ἀληθεῖ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, εἶνε μανικοὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, μυστικοὶ ἰδεολόγοι καὶ ὀπτασιασταὶ ἢ αὐστηρῶς λογικοὶ. Πεποιθήσιν ἐφ' ἑαυτοὺς μέχρις ἐλαττώματος, μέχρι φιλαυτίας· πιστεύουσιν εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀτομικότητα ζωηρῶς, ἐπὶ ἀδιαφορίᾳ τῆς τῶν ἄλλων ἀτομικότητος καὶ ἐλευθερίας, ἧς ἡ ἀναγνώρισις ἤθελεν

ἐπενέγκη τὴν ἰδίαν ἀτονίαν. Ἡ δύναμις αὐτῶν ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης ἰσχύος, ἐξέρχεται ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν παράδοξόν τι μυστηριῶδες ἠλεκτρικὸν ρευστόν, γοητεῦον τὴν σύγχρονον κοινωνίαν, ἀδυνατοῦσαν νὰ διεκφύγη τῶν παγίδων ἰσχυρᾶς γοητείας. Ὁ Βαλλενστάϊν τοῦ Σχιλλέρου, τύπος ὀπτασιαστοῦ, πιστεύων εἰς τὴν κίνησιν καὶ τὰς ἀποκαλύψεις τῶν ἄστρον, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἀποστολὴν, ἔλεγεν : ὦφειλον γὰρ τὸ πράξω, διότι τὸ διενοήθην. Ἡ τοιαύτη δὲ ἔμπνευσις, ἡ τοιαύτη ὑπερευαισθησία τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἀποκαλύπτοντος εἰς τὸν πιστὸν ἄγνωστα τοῖς ἄλλοις πράγματα, εἶνε τὸ ἰσχυρότατον ἐλατήριον τῆς ἱστορικῆς ἐργασίας τῆς ἀνθρωπότητος.

* *
*

Μακρὸν πρὸ τῆς διαμονῆς ἐν Βαρτμπούργῃ εἶχεν ἀποκαλυφθῆ εἰς τὸν Λούθηρον ἡ ὀπτασία τῆς Μεταρρυθμίσεως. Ἡ μεγάλη ἰδέα, ἣτις εἶχεν ἤδη συγκινήσει ἐκλεκτά τινα τῆς Εὐρώπης πνεύματα ἀπὸ τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, ἀποτίσαντα τὴν τόλμην αὐτῶν ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἣ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, εἶχε ταραξῆ ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας τὰ ὄνειρα τοῦ νεαροῦ σπουδαστοῦ τῆς Θεολογίας. Ἀπὸ τοῦ ἐν Ἐρφούρτῃ μαθητικοῦ αὐτοῦ βίου ὁ Λούθηρος εἶχε προανακρούσει ἤδη τὸν ἱερὸν θούριον τῆς Μεταρρυθμίσεως. Ἐκεῖ, ἐν τῇ μονῳσει τοῦ σπουδαστηρίου, ὑπὸ τὰς ἐκστάσεις τῶν νυκτερινῶν ἀγρυπνιῶν, παρεσκεύαζε τὴν ὀπλοθήκην αὐτοῦ κατὰ τοῦ παπικοῦ καθεστῶτος· ἐκεῖ κατεπολέμησε κατὰ πρῶτον τὸν πειράζοντα αὐτὸν Σατανᾶν. Καθηγητῆς εἶτα γενόμενος τῆς Θεολογίας, θεόσοφος κατὰ πρῶτον, μετὰ βραχὺ χρόνου διάστημα, ἠσθάνθη ἐν ἑαυτῷ τὸν ἀπεσταλμένον τῆς Μεταρρυθμίσεως.